

Otros contenidos disponibles en [Revistes UPC](#)

ACE | Architecture, City and Environment

<https://doi.org/10.5821/ace.20.58.12446>

Equipaments que fan ciutat. La intervenció rehabilitadora a la Barcelona recent

Facilities That Make the City. The Rehabilitation Intervention in Recent Barcelona

Montse Torras Genís ¹ | Jordi Franquesa ^{2*}

Rebut: 20-12-2023 | Versió final: 24-01-2025

Resum

Paraules claus:
equipament; teixit urbà;
unitat veïnal; Barcelona

Més enllà del servei que presten, els equipaments juguen un paper clau en la planificació urbanística i en la forma de les nostres ciutats. A gran escala, juguen un rol estructurador, per tal de garantir la distribució igualitària dels serveis bàsics per a tota la ciutat. Els equipaments de proximitat contribueixen a articular la ciutat com una agregació d'unitats elementals de convivència –barris i districtes– amb un grau creixent de complexitat i autonomia. Son casos emblemàtics les noves ciutats planificades durant la primera meitat del s. XX, si bé trobem precedents en alguns projectes d'exemple del s. XIX. En segon lloc abordarem el paper dels equipaments en la morfologia de la ciutat, passant del plànol urbanístic a la realitat física; de l'ordre abstracte a l'edifici concret que presta el servei. Si bé els grans equipaments d'escala de ciutat es converteixen en fites, molts d'ells edificis icònics d'arquitectura exclusiva, altres equipaments d'escala menor contribueixen a ordenar una estructura de centres i subcentres, a regenerar teixits degradats, a dinamitzar l'espai públic, a fer de catalitzadors de l'activitat urbana, a completar la xarxa viària amb un nou passatge o a construir una vora de ciutat en transició a l'espai natural. Massa vegades les publicacions i revistes d'arquitectura posen l'èmfasi només en l'edifici com a objecte de disseny, de magnífic disseny, però descontextualitzat del teixit que l'acull. En la construcció dels nostres entorns urbans, la implantació d'un edifici d'equipament en sòl públic, amb diners públics i amb un programa decidit per les administracions, és una oportunitat d'or per a “fer ciutat”.

E-ISSN: 1886-9751

Abstract

Keywords:
facility; urban fabric;
neighbourhood unit;
Barcelona

Beyond the service they provide, facilities play a key role in urban planning and the shape of our cities. On a large scale, they play a structuring role, in order to guarantee the equal distribution of basic services for the whole city. Local facilities contribute to articulating the city as an aggregation of elementary units of coexistence - neighborhoods and districts - with an increasing degree of complexity and autonomy. Emblematic cases are the new cities planned during the first half of the s. XX, if we find precedents in some expansion projects of the s. XIX. Secondly, we will address the role of equipment in the morphology of the city, moving from the urban plan to the physical reality; from the abstract order to the concrete building that provides the service. While large city-scale facilities become landmarks, many of them iconic buildings of exclusive architecture, other smaller-scale facilities contribute to order a structure of centers and sub-centers, to regenerate degraded fabrics, to energize the public space, to act as catalysts for urban activity, to complete the urban fabric with a new passage or to build an edge in transition to natural space. Too often architecture publications and magazines emphasize only the building as an object of design, of magnificent design, but decontextualized from urban fabric. In the construction of our urban environments, the implementation of an equipment building on public land, with public money and with a program decided by the administrations, is a golden opportunity to “make a city”.

Citació: Franquesa, J. & Torras Genís, M. (2025). Equipaments que fan ciutat. La intervenció rehabilitadora a la Barcelona recent. *ACE: Architecture, City and Environment*, 20(58), 12446. <https://doi.org/10.5821/ace.20.58.12446>

¹ Arquitecta, Professora Associada Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, ETSAB, ² Doctor Arquitecte, Professor Agregat Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, ETSAB. *Correu de contacte: jordi.franquesa@upc.edu

1. La funció urbanística dels edificis d'equipament

En terminologia urbanística, un equipament es pot definir com un espai físic o una instal·lació destinada a l'ús i el benefici de la comunitat, amb l'objectiu de proporcionar espais accessibles i recursos per al desenvolupament personal, social i col·lectiu dels seus membres. Es consideren imprescindibles per a la cohesió social, elements claus per a pal·liar les desigualtats de l'economia de mercat mitjançant la distribució generalitzada de serveis primaris (Hernández Aja, 1997). Actualment no es qüestiona la seva necessitat perquè forma part de la lògica de l'estat del benestar, i la reserva de sòl per a aquests usos s'inclou de manera habitual en els plans urbanístics.

El concepte d'equipament és complex, ambigu i canviant, i el seu paper evoluciona segons els contextos socials i històrics, ja que té molt a veure amb el nivell de qualitat de vida d'una determinada societat. Hi ha uns usos bàsics -docents, sanitaris, assistencials, culturals, recreatius- que donen resposta a les necessitats tradicionals, però apareixen altres necessitats que reclamen respostes diferents. Fenòmens com l'envelliment demogràfic, la creixent immigració, l'emergència habitacional o la conscienciació mediambiental donen lloc al que podríem anomenar equipaments emergents. La proliferació de residències de gent gran i llars d'avis, els habitatges dotacionals, el centres d'acollida, les deixalleries o els punts verds són infraestructures que han sorgit per a donar resposta a aquestes noves demandes socials. Per tant, podríem dir que és un concepte que inclou usos molts diversos. Gairebé es podria definir en negatiu: és tot allò que no és residència, comerç o usos productius (Esteban, 2007).

Més enllà d'aprofundir en el concepte d'equipament, l'objectiu de l'article és descriure el rol dels equipaments en l'estructura urbana (planejament urbanístic) i en la forma urbana (projecte urbà) a partir de casos reconeguts de la història de l'urbanisme i amb especial atenció al desenvolupament de la Barcelona en els darrers 40 anys. S'ha partit d'una massa crítica molt extensa de recerca prèvia i s'han escollit experiències re-eixides per a recolzar els arguments. No són totes elles actuacions emblemàtiques, si no que s'utilitzen aquells exemples que poden explicar millor cada categoria.

Per tant, a la primera part de l'article abordarem la importància de l'equipament com a element estructurador en la planificació a gran escala, la construcció de la ciutat com una agregació ordenada de fragments autònoms de complexitat creixent. Les noves ciutats s'estructuren a partir de l'agregació d'unitats veïnals amb un cert grau d'autonomia funcional, els barris, i agrupats alhora en unitats superiors, els districtes, que són el darrer graó entre el ciutadà i la ciutat entesa com un tot.

La segona part de l'article parlarem del rol de l'equipament en la morfologia de la ciutat, en com interactua -o no- amb el teixit de què forma part. Abandonarem els plànols en dos dimensions, la gran escala en la planificació i baixarem a peu de carrer.

Es volen posar en relleu aquelles actuacions que creen urbanitat a partir de la construcció d'una dotació d'ús col·lectiu. Un entorn urbà de qualitat és la suma de moltes intervencions públiques i privades, però els edificis de titularitat pública tenen un plus de responsabilitat. Son operacions d'acupuntura urbana, on l'administració actua directament en un punt concret de la ciutat. Han de crear un marc físic coherent amb l'entorn, han de ser l'espai físic on es puguin reunir els ciutadans, de manera planificada o de manera casual, però que predisposi a les relacions personals, a la creació del que s'ha vingut a anomenar "infraestructura social" (Klinenberg, 2021).

2. El rol de l'equipament com a element estructurador

2.1. La isotropia dels equipaments en el eixamples del XIX

Tot i que el veritable rol de l'equipament com a estructurador de la ciutat no es desenvolupa fins als grans plans urbanístics del s.XX, els eixamples del XIX són el primer planejament global de la forma urbana amb criteris científics i amb la voluntat d'abastar els creixements urbans durant un llarg període de temps. (Hernández Aja, 2000). Encara que no amb aquest nom, els equipaments ja existien a la ciutat pre-industrial. En el cas de Barcelona, per exemple, l'Hospital de la Santa Creu data del 1.401 i va ser fruit de l'agrupació de diversos hospitals de la ciutat.

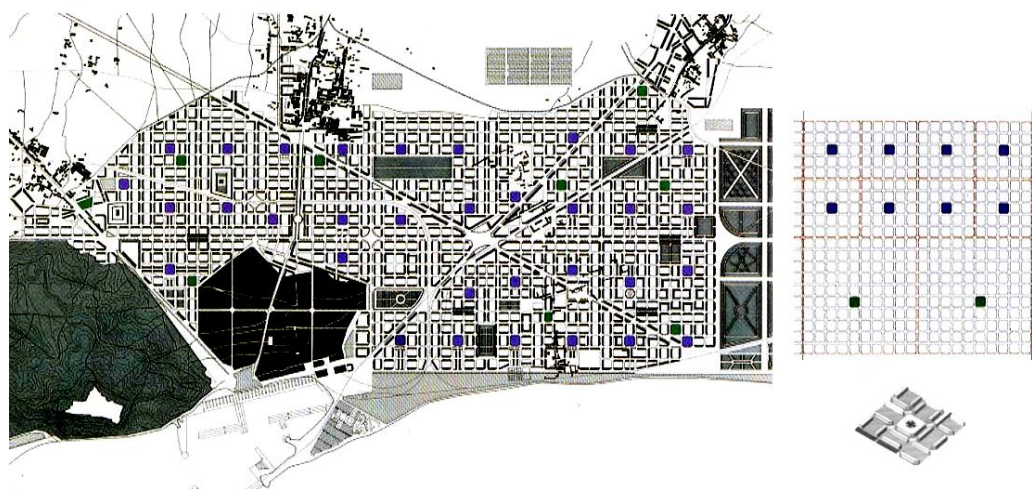
L'equipament assistencial de la Casa de la Misericòrdia va obrir les seves portes el 1.584 i a l'altra banda del carrer, la Casa de la Caritat començà a funcionar a partir del 1.803, tot i que va tenir diverses ampliacions al llarg del s. XIX. També cal esmentar els equipaments de govern i administració: la Batllia i el Palau del General. Les parròquies exercien el paper d'equipament de barri i registre administratiu (batejos, casaments, defuncions) i els grans equipaments religiosos, tal i com la Catedral i la Basílica de la Mercè eren fites arquitectòniques i seus dels grans esdeveniments de la ciutat.

L'enderroc de les muralles va propiciar la previsió d'un important creixement que es va materialitzar en la decisió del Ministeri d'aprovar el "Plan Cerdà" l'any 1859. Prèviament l'ajuntament havia convocat un concurs en el que ja s'establia, entre molts altres requeriments, l'obligació de situar diferents edificis d'equipament de la nova ciutat (parròquies, escoles, alcaldies, jutjats de pau, etc.). Així doncs, la determinació de barris a través de centres d'equipament no és exclusiu del projecte Cerdà, si no una conseqüència de l'aplicació de les bases del propi concurs. Concretament, altres projectes que es van presentar emfatitzaven més la construcció de la ciutat per barris, establint límits clars amb carrers més amples, com en el projecte de Soler i Glòria o proposant equidistància entre els equipaments, com per exemple, en el projecte de Rovira i Trias (Busquets, 1992).

La veritable aportació de Cerdà són els dos volums de la "Teoría General de la Urbanización", a la que dedica vint anys de treball i on fa un anàlisi molt acurat de la realitat de la ciutat existent i dels instruments dels que ell considera que han de regular la ciutat del futur. Entre molts altres temes, proposa una xarxa isòtropa d'equipaments estesa per tota la ciutat, segons una idea d'estructuració de la mateixa en barris i districtes, la formació de la ciutat a partir de la centralitat múltiple: *"...en cada uno de esos espacios aislados por las vías urbanas existe un pequeño mundo, una pequeña urbe, o urbe elemental, si se quiere, que en su conjunto o en sus detalles conserva la más admirable analogía y hasta semejanza con la gran urbe y que todo bien mirado no es más que un conjunto armónicamente compuesto de tales urbes elementales, enlazadas entre sí por el gran sistema viario urbano"* (Cerdà, 1867, pp. 364-365).

Queda ben clar que les illes (en el seu llenguatge, intervies) constitueixen per sí mateixes petites unitats funcionals independents, el que permetia la construcció simultània dels edificis en diferents punts, sense seguir un procés jeràrquic des del centre. Entenem que el fet de plantejar cada intervía com una urb elemental fa possible la visió d'element acabat sense necessitat d'altres parts. Segons els seu plànol, la ciutat estaria composta de conjunts de 5 x 5 illes amb una mansana d'equipaments al centre i conjunts de 10 x 10 illes amb un mercat situat també en un punt central (Figura 1). A part, també existiria una previsió d'equipaments de rang superior: casa consistorial, universitat, jutjats, hospital general, escorxador i cementiri, així com un gran parc metropolità en contacte amb el riu Besòs. Així ho indica:

Figura 1. Proposta de distribució d'equipaments segons la "Teoría General de la Urbanización" d'Idelfons Cerdà, 1867

Font: Catàleg de la mostra Cerdà, urbs i territori: setembre 1994-gener 1995 (Cerdà 1994).

"Por lo demás ya es cosa sabida que en toda urbe bien organizada aparte de las Casas Consistoriales donde la Administración local funciona con todo el lleno de sus atribuciones, hay o debiera haber otros edificios distribuidos por el ámbito del recinto, en que se atendiese

a la administración de justicia en lo concerniente a la localidad, y más particularmente a las pequeñas desavenencias y cuestiones, y cada barrio y hasta en cada calle, a ser posible, alguna o algunas escuelas...” (Cerdà, 1867, pp. 365).

De tots és sabut, però, que moltes de les propostes de Cerdà, entre elles aquesta distribució dels equipaments de proximitat, no es van portar a terme. Es van construir grans equipaments d'escala de ciutat i/o metropolitana, però no es va seguir el model de barris de 5 x 5 illes i de districtes de 10 x 10 illes. Aquests grans equipaments, alguns d'ells edificis magnífics -Hospital Clínic, Universitat, Sagrada Família, Hospital de Sant Pau- ens confirmen el gran encert de la relació entre les dimensions de l'illa i les necessitats funcionals dels serveis d'ús col·lectiu, i alhora esdevenen punts de referència dels barris. Son equipaments de ciutat (o més enllà, en el cas de la Sagrada Família), però alhora es converteixen en dinamitzadors a escala veïnal i creen al seu voltant nodes de vida urbana i activitat comercial de proximitat (Figura 2).

Figura 2. Diferents maneres d'ocupar l'illa dels edificis d'equipament a l'Eixample

Font: Elaboració pròpia; dades satel·litàries obtingudes de Google Earth (s.f.-a).

També hi ha illes d'equipaments de proximitat que només donen servei al barri, com ara el conjunt situat a l'illa compresa entre els carrers Aragó, Bruc, València i Girona, on s'hi troben un mercat, escola primària, escola superior de música, i seu administrativa del districte, descomponent l'illa en passatges de vianants. També l'illa ocupada pel Mercat de Sant Antoni, equipament de proximitat, i curiosament l'únic mercat que està situat exactament en el mateix punt del pla dibuixat per ell l'any 1859.

Barcelona va arribar a la democràcia amb déficits urbanístics de tota mena, però un d'ells era la manca de construcció d'equipaments públics de proximitat, que en certs barris, com l'Eixample, o no existien, o bàsicament es trobaven en mans privades. És per aquest motiu que el Pla General Metropolità del 76 qualifica també parcel·les de sòl privat com a sòl d'equipament, especialment en el centre de la ciutat, per a evitar que aquests usos es vagin expulsant cap a sòls més econòmics i perifèrics (escoles concertades i privades, acadèmies, clíniques). Aquesta qüestió també té incidència en la morfologia de l'entorn urbà i la relació amb l'espai públic, doncs els equipaments de titularitat privada, tot i prestar un servei a la col·lectivitat, no tenen lògicament entre els seus objectius el fet de “fer barri”, o millorar el teixit on s'ubiquen. Recintes escolars i clubs esportius acaben juxtaposats els uns amb els altres, com a peces autònomes i una mica autistes.

En relació als grans equipaments, la ciutat els ha anat renovant, ampliant o enderrocant en funció de les necessitats. Els edificis de la Universitat i el Seminari mantenen els mateixos usos pels que van estar projectats, l'Hospital Clínic s'ha remodelat i ampliat (i ara disposarà de nous

espais en l'antiga zona esportiva universitària), mentre que l'edifici de la Presó Model s'ha volgut mantenir per la seva singularitat arquitectònica i com testimoni de la memòria col·lectiva però ara acollint equipaments d'ús veïnal.

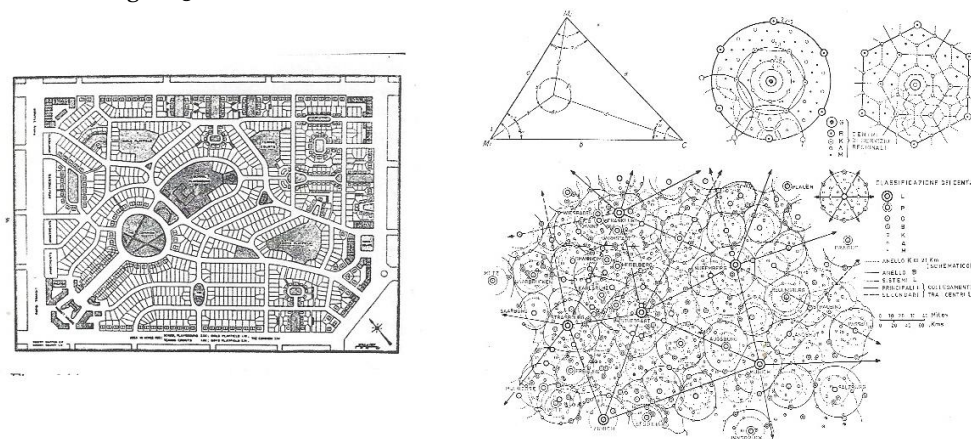
2.2. Els equipaments com a elements estructuradors en el planejament del s. XX

Tot i que podríem considerar el Pla Cerdà un precursor teòric en la distribució igualitària dels equipaments públics, no serà fins al racionalisme del s. XX, a través de la simplificació de la ciutat en zones, quan s'intentarà assegurar uns nivells òptims de servei a través de funcions matemàtiques simples. Són el que anomenem "estàndards", que relacionen la superfície de sòl destinada a equipaments i el número d'habitants. També s'estén el concepte d'unitat veïnal o barri, definit com la cèl·lula mínima en la que es pot portar a terme la vida quotidiana, l'espai de pertinença de l'individu en què es pot sentir part d'un col·lectiu social. Per tant, resulta fonamental arribar a determinar teòricament i física aquells àmbits urbans capaços de garantir una qualitat de vida, on la relació que estableixen els ciutadans amb la xarxa d'equipaments sigui eficient des del punt de vista funcional i social, i estudiar el llindar a partir del qual el tipus d'equipament pot ser de nivell superior.

La idea d'un *neighborhood planning* basat en una hipòtesi interclassista, en la cooperació entre grups socials i individus de diferent extracció de classe i professió, i en la construcció de la ciutat a partir d'espais de proximitat, forma part de la tradició del planejament anglosaxó i ja apareix en les propostes de Howard i Unwin. Però el mèrit del perfeccionament de la idea en els anys vint s'acostuma a adjudicar a Clarence A. Perry, que formula el concepte d'unitat veïnal en el setè volum del seu llibre *Regional Survey of New York and its environs* de l'any 1929, per a desenvolupar-lo, anys més tard en el seu *Housing for the Machine Age*. Els continguts sociològics s'amplien amb continguts de segregació viària i relació entre residència i equipaments col·lectius. La funció social de la unitat veïnal s'identifica amb les necessitats de la vida quotidiana de la família: escoles, parcs infantils, comerç d'àmbit local, esport de proximitat, i fins i tot es fa una proposta de disseny de la mateixa a partir de la quadrícula d'una ciutat típica americana. Els límits de la unitat veïnal són els carrers rodats que la delimiten, mentre que una xarxa de carrers més sinuosa defineix la vialitat interior i l'accés a l'equipament central, situat uns 400 m. com a màxim dels habitatges més allunyats i connectat mitjançant una via diagonal al que seria la porta d'entrada al recinte. Els comerços, negocis, i l'equipament d'escala superior -teatre- es col·loquen en el límits de la super-illa, especialment a les cantonades (Figura 3a).

L'any 1933 la publicació del llibre de Walter Christaller, *Teoria dels llocs centrals*, va tenir gran repercussió en la planificació urbanística posterior (Figura 3b). Christaller va analitzar les dotacions comercials de la vall del Ruhr i va arribar a la conclusió que, envoltant a certa distància un centre comercial, s'instal·len comerços de primera necessitat, creant una xarxa de serveis a diferents escales per tal d'oferir un ventall d'opcions als usuaris, en funció de la distància a la seva residència i a la massa crítica de població servida. En certa mesura, aquest criteri del radi de cobertura dels diferents serveis va servir per a planificar els diferents "llindars" de població, a partir dels quals és necessari la presència d'un equipament de major nivell.

Figura 3: Estudi teòric d'una unitat veïnal i distribució dels serveis bàsics

3a La Unitat Veïnal.

3b Teoria dels llocs centrals.

Font: Perry (2020), Christaller (1968).

El Pla del Gran Londres (1944) de Sir Patrick Abercrombie dedica una extensa reflexió sobre la necessitat de reservar sòl per a facilities and utilities. Estableix el llindar de població que ha de servir una escola de primària en 5.000 persones, mòdul marcat pel ministeri d'educació anglès de l'època, així com el consum de sòl dels diversos tipus d'equipament. El pla projecta 10 ciutats satèl·lits, 10 new towns, la major part de les quals s'acabaran construint.

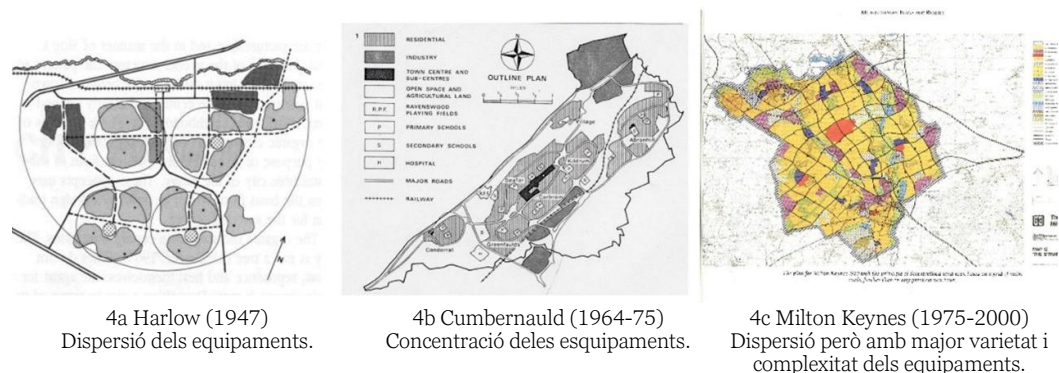
Si trobem pertinent parlar de l'episodi de les new towns angleses en aquest article és per la força que tenen en aquests plans urbanístics els equipaments com instruments estructuradors, lliçons d'urbanisme teòric que al posar-se en pràctica i construir-se, permeten millorar les successives planificacions. Així doncs, podem parlar de ciutats de primera generació, entre finals dels anys quaranta i principis del cinquanta, Stevenage, Harlow (Figura 4a), Crawley, Hamel Hampstead, Newton Aycliffe, Hatfield, Welwyn, Peterlee, Basildon, Bracknell, Corby, on s'aplica de manera estricta els principis de distribució equitativa dels equipaments i els estàndards previstos per Abercrombie.

En cada barri de 5.000 persones es construeix una escola primària i cada dos barris, una de secundària. Les cèl·lules s'agrupen de tres en tres o de quatre en quatre, formant districtes de 15.000-20.000 ciutadans, amb un sub-centre amb comerç de primera necessitat. Les densitats, però, eren molt baixes, i la proporció d'habitatge unifamiliar era pràcticament més del 80%. Aquest factor, juntament amb la dispersió excessiva dels equipaments i dels sub-centres, deixaven sense vida urbana el centre de la ciutat. A més, el número total d'habitants (60.000), era insuficient per a sostenir equipaments culturals i d'oci d'alt nivell.

A les ciutats de segona generació (1955-1970), Cumbernauld (Figura 4b), Hook, Skemerdale, es va optar per a enfortir el centre de la ciutat amb equipaments multifuncionals i deixant només als barris els de tipus més domèstic, petits espais públics de proximitat, escoles infantils i llars d'avis. El centre de la ciutat escocesa de Cumbernauld (1967) és una megaestructura que sobresurt del skyline de la ciutat i que concentra oficines, activitat comercial, equipaments docents i sanitaris, oferta cultural i d'oci, i també unitats residencials en plantes superiors. S'opta per la concentració de la major part d'activitats col·lectives en una única gran construcció, rectificant la dispersió excessiva de les primeres experiències.

Les new towns de tercera generació (1964-2000, Figura 4c), tal com Runcorn, Irvine, Peterborough, Northampton, Telford i Milton Keynes, aporten més matisos i es situen en un punt intermig en la dicotomia concentració/dispersió dels serveis públics. En el cas de Runcorn, la nova ciutat disposa de barris més densos, i subcentres més equipats, on hi ha, juntament amb els serveis primaris i secundaris, la parada del transport públic. Es defuig la megaestructura i les edificis comercials es disposen sobre una malla de carrers.

Figura 4. Els equipaments, elements estructuradors en la planificació de les new towns

Fonts: Gibbert et al. (1980); Galantay (1977).

La ciutat de Milton Keynes (Fig. 4c) amb una població actual de 200.000 habitants, està configurada per una malla de 1 km x 1 km, amb una xarxa viària secundària a diferent nivell que uneix els diferents barris entre sí. Cada nucli funcional limitat per uns dels quadrilàters de la malla es dissenya segons uns criteris compositius propis, amb el condicionant de respectar el punt de connexió amb el barri veí, a on es situa la parada del transport públic. En aquest eix cívic és on es preveu la ubicació de la major part d'equipaments i serveis, comerç i teixit terciari. Veiem que les unitats d'agregació tenen major autonomia que en el cas de les ciutats de la segona generació, on el comerç i les oficines es concentraven en una megaestructura que constituïa l'espina dorsal del conjunt. Respecte a les ciutats de primera generació, a més de tenir uns índex d'edificabilitat més alts, la varietat d'equipaments i serveis i el fet d'incorporar teixit productiu dona als districtes major autonomia. Aquestes oscil·lacions entre el grau de

dispersió o concentració dels serveis públics serà un dels aspectes importants que marcarà les diferències entre les noves ciutats dels diferents països.

Les *new towns* angleses segueixen en línies generals els principis de la ciutat-jardí, ja que es tracta majorment de cases unifamiliars, uns assentaments dispersos de baixa densitat, però que va augmentant en els ciutats de segona i tercera generació. Grans avingudes i corredors verds separen les diferents unitats, per tant la percepció per part de l'usuari és la d'un entorn semi-natural. Els equipaments de barri acostumen a ocupar un solar únic, i s'hi accedeix mitjançant vehicle motoritzat, bicicleta o transport públic. Els equipaments centrals, en canvi, són espais reservats completament al vianants, amb plantes subterrànies reservades pel transport públic i el transport privat.

Però en la major part de les ciutats europees tradicionals aquests esquemes teòrics s'han d'adaptar a la realitat d'unes ciutats consolidades i compactes que han anat creixent en extensió per addició de nous fragments. La reserva de sòls per a equipaments s'ha hagut de fer sobre trames històriques ja consolidades, on la distribució equitativa és difícil. El centre de la ciutat acostuma a tenir edificis monumentals però poc sòl disponible per a nous serveis, especialment aquells que necessiten un important consum de sòl per a funcionar (escoles i equipaments esportius), mentre que la perifèria té més dificultat a accedir als grans equipaments de ciutat (auditoris, museus). Aquesta tensió entre els models geomètrics teòrics i la realitat també és enriquidora i plena de matisos. A la segona part de l'escrit abordarem el paper dels equipaments en la seva vessant morfològica de la forma urbana.

3. El rol de l'equipament en la morfologia urbana

Però més enllà de la seva contribució en l'estructura urbana, els equipaments també juguen un important rol en la configuració física de la ciutat construïda, en la pell de la ciutat, en allò que perceben els ciutadans en els seus itineraris quotidians. La seva arquitectura és molt diferent de la d'un programa residencial i a més, acostumen a establir un major vincle amb l'espai públic, al tractar-se d'edificis d'ús col·lectiu.

La qüestió del programa o funció de l'equipament és un aspecte clau de la relació entre l'edifici i la ciutat. Tradicionalment s'han classificat els equipaments per usos: docents, sanitari-assistencials, culturals i religiosos, esportius i recreatius, abastament i subministraments i tècnics-administratius i de seguretat (PGM -76). Complementàriament, cada un d'aquests usos també es pot classificar en funció a l'àrea a la que presta servei: barri, districte, ciutat, el que dona com a resultat una graella amb doble entrada: escala i ús (Taula 1).

Taula 1. Classificació dels equipaments per usos, PGM-76 i exemples de diferents escales

	BARRI	DISTRICTE	CIUTAT
Equipaments docents	Escola bressol, Escola Infantil i Primària	Escola secundària, escoles especialitzades	Recintes universitaris
Equipaments sanitaris	Centre d'Assistència Primària, C.A.P.	Consultori, ambulatori, centre mèdic, centre de salut mental.	Hospital general, universitari, infantil, psiquiàtric, hospital comarcal
Equipaments assistencials	Casal d'avis, centre de dia 3 ^a edat	Residència de la 3 ^a edat, geriàtric	Centre d'acollida, taller ocupacional
Equipaments sòcio-culturals	Centre cívic, biblioteca de barri	Biblioteca de districte, sala d'exposicions, museu, teatre, auditori, arxiu	Museu, auditori, sala de concerts, arxiu, palau de congressos
Equipaments esportius i recreatius	Pista poliesportiva descoberta, gimnàs	Poliesportiu, camp de futbol, piscina.	Palau d'Esports, estadi d'atletisme, clubs de futbol, clubs de tennis,
Abastament i subministrament		Mercat municipal	Mercat central de distribució
Equipaments tècnic-administratius i de medi ambient		Administració local, correus, hisenda, comissaria, guàrdia urbana, deixalleria	Jutjat, servei d'ocupació, serveis funeraris, cementiri, consolat,

Font: Elaboració pròpia.

Els diferents usos suposaran diferents estratègies en la ubicació, des de la permeabilitat màxima dels mercats fins a una major privacitat o un cert grau d'aïllament en els equipaments hospitalaris o en els destinats a persones amb necessitats especials. Els equipaments de proximitat i adreçats a tots els segments de la població són els més útils per a definir centres de barri : mercats, casals d'avis, centres cívics, biblioteques, pistes poliesportives, gimnasos. Les escoles també presten un servei de proximitat, però només adreçat al segment de població infantil, motiu pel qual, tot i ser un equipament bàsic, no el situarem geomètrica i físicament en el centre del veïnat.

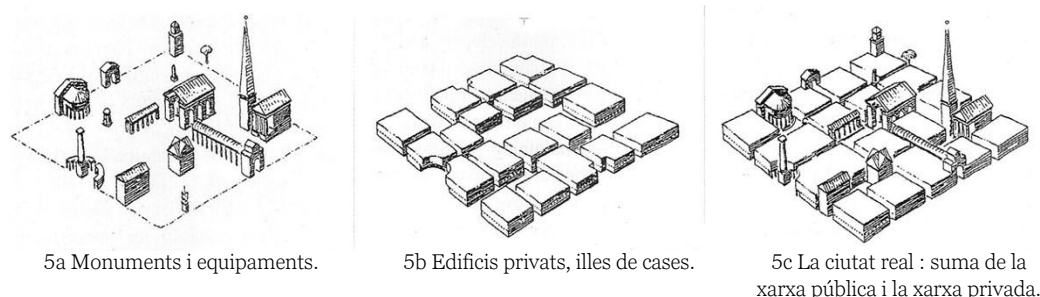
La superfície de sòl necessària, molts cops establerta en la legislació sectorial de cada un dels usos, també és un dels altres factors que influeixen en la relació de l'equipament amb la trama urbana. En especial, els equipaments esportius ocupen una superfície considerable, motiu pel qual s'acostumen a situar en àmbits més perifèrics, en alguns casos en la transició entre la ciutat i l'espai natural. En el cas de les pistes esportives a l'aire lliure, i també en el cas dels patis escolars, el recinte està envoltat per una tanca perimetral pel seu correcte funcionament, el que suposa la pèrdua de l'alineació del pla de façana i una certa discontinuïtat en el teixit. La relació amb el carrer es recuperarà amb la instal·lació de tanques transparents, a vegades amb dissenys personalitzats, i sempre fugint dels murs opacs o de reixats massa espessos.

L'ús, el programa funcional, l'àmbit de servei, la superfície de sòl ocupada, el segment de població a qui va adreçat, la permeabilitat de la planta baixa: tots aquests factors influeixen en la relació que estableix l'edifici d'equipament en la morfologia urbana.

3.1. L'equipament com a element icònic, singular

En la ciutat contemporània, les esglésies i els palaus han estat substituïts pels grans equipaments culturals i recreatius mitjançant els quals l'administració vol transmetre la idea d'unes polítiques públiques orientades a l'accés de tothom a la cultura i a l'oci. Leon Krier dibuixa la ciutat construïda com al suma dels edificis col·lectius més els edificis privats (Fig. 5). Les noves icones del paisatge urbà són teatres, auditoris, biblioteques, museus, estadis o poliesportius. Aquests projectes s'encarreguen a despatxos d'arquitectes de renom internacional i a vegades s'acaba utilitzant la imatge de l'edifici per a la promoció de la ciutat mitjançant pòsters, bosses, imants, tota mena de souvenirs i marxandatge.

Figura 5. Els monuments i el teixit comú, anònim, amorf

Font: Krier (2009).

En els equipaments de proximitat també té importància la singularitat del disseny, però més per a donar valor al servei que es presta i per una qüestió de qualitat. La singularitat representa l'atenció personalitzada a aquelles necessitats específiques i a aquell emplaçament concret, és l'alta costura enfront el *prêt à porter*. Quan les competències per a la construcció de centres educatius i sanitaris van passar a les comunitats autònomes (en el cas de Catalunya, l'any 1981) es va decidir que els projectes estandarditzats (Figures 6a i 6b), que fins ara s'havien distribuït de manera uniforme per a tot l'Estat, havien de donar pas a projectes adaptats a les característiques de l'emplaçament, de disseny personalitzat i amb una imatge única.

Tota una generació d'arquitectes va focalitzar gran part de la seva activitat en el disseny d'aquests edificis públics encarregats per l'administració a partir d'uns requeriments funcionals unitaris, però que permetien varietat de solucions formals. El resultat va ser un repertori divers d'edificis singulars: es pretenia que es convertissin en espais de referència pels seus usuaris, estimats pels veïns i tractats com a propis.

Figura 6. Projectes estandarditzats del Ministeri d'Educació i Ciència (MEC)

6a Centre d'EGB, San Pol de Mar,
Model A, MEC, 1973.

6b Centre d'EGB, Hospitalet de Llobregat,
Model C, MEC, 1973.

Font: Pons (2009).

Les escoles dissenyades a partir de projectes estandarditzats i amb mòduls prefabricats (Figura 7) eren ràpides de construir, i aquesta era una qualitat no menor en un context de grans mancances, però la seva imatge era repetitiva i anodina, i la voluntat d'integració en el teixit urbà, nul·la. Quan les competències per a la construcció de centres escolars van passar a les comunitats autònomes, es va voler donar un plus de qualitat i d'adaptació a l'emplaçament. Es van emprar sistemes de construcció tradicionals i també panells i altres elements prefabricats, però sempre al servei d'un projecte singular.

Figura 7. A partir dels 80s es va potenciar la construcció d'equipaments de disseny singular

7a Escola Teixonera, Barcelona, 1982.

7b Escola Marta Mata, Barberà del Vallès, 2014.

Font: Donato, E., Geest, U. *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme*, 131, p. 18-19 ; *Escola «Marta Mata» de Comas-Pont Arquitectes & Marc Rifà Rovira en Barberà del Vallès, Barcelona* (2015).

Una bona mostra d'aquesta nova manera de dissenyar els centres educatius és l'escola Teixonera (1980-82, Fig. 7a) al barri del Carmel de Barcelona, que forma part de les primeres tongades d'encàrrecs a professionals de reconegut prestigi. Exemplifica la voluntat de construir un edifici únic, exclusiu, adaptat a la topografia i amb un llenguatge d'arquitectura moderna. Es tractava a més d'un barri especialment vulnerable i que havia crescut en la seva major part de manera espontània i desordenada. Per tant, l'edifici opta per formes autònomes i rotundes, utilitzant figures geomètriques simples per anar configurant les diferents estances del centre escolar. A més la seva implicació amb el context pre-existent el va portar a recuperar un antic camí que creuava el barri, transformant-lo en el llarg porxo del pati de l'escola, i que restava obert pels veïns fins i tot quan el centre era tancat.

El segon exemple, més actual i sense la voluntat gairebé de manifest del primer, és l'escola Marta Mata, a Barberà del Vallès (Fig. 7b), fruit d'un concurs obert, com ara la major part dels

edificis públics encarregats per l'administració, i que exemplifica la voluntat de continuar la projectació d'equipaments de disseny exclusiu, lluny de la estandarització. Tots dos exemplifiquen aquest plus que se li demana a un edifici públic, més enllà del servei que presta.

En conclusió, l'equipament és un edifici singular en relació al teixit més anònim que l'envolta: a nivell de tota la ciutat pot convertir-se en un element icònic, i a escala de barri és un element d'identitat.

3.2. Equipaments que construeixen un centre

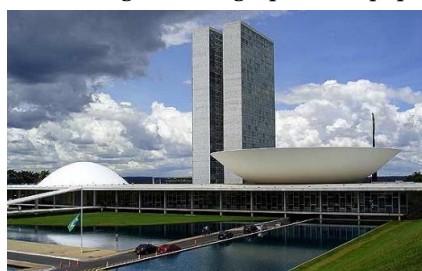
A més de fites que singularitzen punts estratègics de la ciutat, els equipaments també poden jugar el rol de centres: centres de ciutat i centres de barri, nodes de confluència d'activitats diverses. Veiem que en els exemples anteriors de les *new towns*, d'una banda s'intentava apropar els serveis bàsics a la residència, però també es preveia un gran centre comercial i terciari amb equipaments culturals i d'oci. El centre de la ciutat es preveia com un espai totalment peatonal en el que es combinaven les dotacions d'escala de ciutat amb el comerç i edificis d'oficines.

La voluntat de centre-ciutat encara és més palesa en la construcció ex-novo de grans capitals com Brasília (Fig. 8a) o Chandigarh (Fig. 8b) on es projecten unes enormes esplanades amb els grans equipaments administratius que representen el poder del país. Son edificis escultòrics de formigó i vidre que uneixen la modernitat de l'estil internacional promogut pels arquitectes del CIAM amb la monumentalitat de ser símbols del poder polític del país. El Parlament, el Palau de Justícia i els Ministeris, la residència del primer ministre i les ambaixades, son joies arquitectòniques i totes juntes configuren el centre de la vida política i administrativa de les seves ciutats.

En un altre context, la projectació d'un conjunt d'edificis públics d'escala de ciutat pivotant sobre un espai lliure d'ús col·lectiu és un recurs urbanístic àmpliament utilitzat per a dotar d'un centre urbà a assentaments de baixa densitat que han crescut de manera dispersa i excessivament dependents del vehicle privat. Situar un conjunt d'edificis comunitaris en un punt ben connectat de la ciutat construeix sinèrgies que aporten activitat i dinamitzen nodes estratègics. Contribueix a potenciar una massa crítica d'usuaris que dotin de vida urbana un punt concret en un marc general massa difús. Aquesta és l'estratègia que es va utilitzar en la ciutat finlandesa de Seinäjoki (Fig. 8c) on la casa consistorial, l'església, la biblioteca, l'auditori i un edifici d'oficines es van projectar i construir envoltant un espai públic semi-peatonal amb la intenció de crear un punt de relació ciutadana en un context general difús i dispers.

També aquesta va ser l'estratègia de les àrees de nova centralitat que l'Ajuntament de Barcelona va planificar a finals dels anys vuitanta per tal de descongestionar el centre històric, i deixar-hi només els usos més representatius de les institucions. Es van estudiar deu emplaçaments ben connectats tant a nivell viari com amb transport públic i es va fer la proposta d'implantar-hi activitats terciàries, comercials i hoteleres, a més de grans equipaments públics. "Descongestionar el centre i monumentalitzar la perifèria", aquest va ser l'eslògan de diverses campanyes institucionals de l'època. Es confiava en la marca Barcelona amb la perspectiva de ser la seu dels Jocs Olímpics del 92 i amb aquesta finalitat es va incentivar la construcció d'hotels i edificis d'usos comercials i terciaris.

Figura 8. L'agrupació d'equipaments de gran escala conforma el centre de la ciutat

8a Brasília, L. Costa, 1957
Planificació, Lucio Costa, 1957
Edificis governamentals, Òscar Niemeyer.

Font: Google Earth (s.f.-b).

8b Chandigarh, Índia
Planificació, Le Corbusier,
1950. Palau de l'Assemblea, Le
Corbusier, 1961.

Font: Google Earth (s.f.-c).

8c Seinajoki, Finlàndia.
Alvar Aalto, concurs,
1952. Edificis, 1958-69.

Font: Google Earth (s.f.-d).

Així mateix es van preveure usos públics amb la construcció d'equipaments d'alt nivell tant de tipus administratiu com cultural o recreatiu. A la plaça Cerdà es va preveure la Ciutat de la Justícia; a l'illa Diagonal, a més del centre comercial, es va projectar un auditori; a la Sagrera; l'estació del TGV; a l'àrea de nova centralitat Carles I-Avinguda Icària, la seu central de la nova Universitat Pompeu Fabra; al sector RENFE-Meridiana, un complex esportiu i una estació d'autobusos; i a la plaça de les Glòries, dos grans equipaments culturals: l'Auditori i el Teatre Nacional.

En un altre ordre de magnitud, quan els equipaments són d'escala de barri, poden convertir-se en un punt que dinamitzi el teixit on s'insereixen i actui com a catalitzador de l'activitat del veïnat. Els mercats acostumen a jugar a aquest paper central, en part perquè es tracta de comerç de primera necessitat i també perquè acostumen a situar-se històricament en les places on s'organitzaven els mercats ambulants setmanals, i ja tradicionalment han realitzat aquesta funció de centre. Al seu voltant apareix una constel·lació de petits comerços de barri.

Un exemple magnífic en aquesta línia és el recentment remodelat mercat del Fondo a Santa Coloma de Gramenet (Figura 9b). El nou edifici, a més d'acollir també una escola bressol i una biblioteca, es converteix en lloc de pas, en un nus de connexions peatonals múltiples, horitzontals i verticals. Es salven més de 10 m. entre una façana i l'altra i es millora l'accessibilitat i connectivitat entre les diferents parts. És un edifici-escala, o per ser més acurats, un edifici-escala-rampa-ascensor, que permet l'accedir directament a la planta segona de l'edifici, on hi ha l'escola bressol, o baixar mitjançant una rampa per a persones amb mobilitat reduïda fins a la plaça del mercat. Unes escales fixes, i unes altres de mecàniques permeten també fer tot el recorregut.

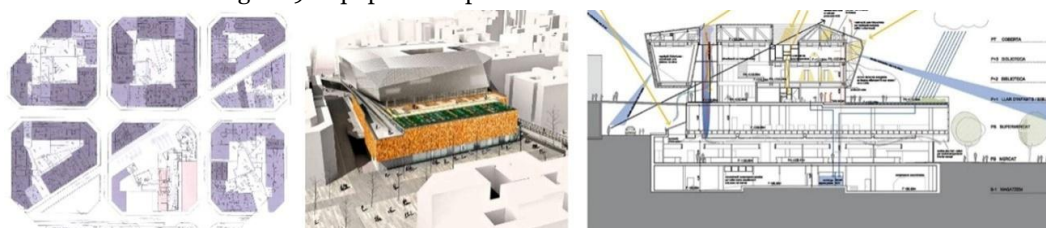
El pati de l'escola bressol és la coberta enjardinada del supermercat, amb un doble missatge: l'escola té un pati com els de les guarderies a ran de terra, amb sol i bones vistes, i a més, i la coberta enjardinada és un gest ecològic destinat a millorar la qualitat de l'aire de les nostres ciutats. Les tres plantes superiors es tracten visualment com un núvol metàl·lic que embolcalla les façanes de vidre i amaga els aparells de climatització. D'una banda, a l'estar reculat respecte de la façana principal del mercat, fa més amable l'alçada real de l'edifici. De l'altre, no pretén integrar-se en el teixit estèticament molt pobre de l'entorn, sinó que pertany a un altre ordre de coses: dona personalitat a l'edifici i es converteix en un signe d'identitat i de qualitat del barri.

També tenen la voluntat d'"urbanitat" els equipaments multifuncionals promoguts per l'ajuntament de Barcelona a partir dels primers anys del s. XXI. Una actuació re-eixida és el conjunt del Fort Pienc (Figura 9a), que ha aconseguit crear un centre on hi havia només una continuació de la malla Cerdà, una unitat veïnal en el teixit uniforme i anònim de l'Eixample.

Es tracta d'una illa dividida en diagonal per la traça de l'antiga carretera de Ribes (l'antic *cardus maximus* romà), una traça que no ha desaparegut sota la retícula Cerdà. L'illa té una part superior construïda amb edificis residencials, amb accés des del carrer Ausiàs March, i un complex conjunt d'equipaments al triangle inferior. Els edificis d'habitatge es van construir als anys setanta donant l'esquena a aquest "punt negre" que constituïa una frontissa amb el degradat teixit industrial. Actualment, en canvi, tots els locals de les plantes baixes tenen accés des de la nova plaça. Es pot parlar d'un cert amuntegament d'equipaments, segurament per manca d'espai en una part de l'eixample especialment mal dotada històricament, però hi ha grans encerts en la proposta i en la qualitat arquitectònica del conjunt.

En primer lloc, la ubicació, a prop de l'antiga estació del Nord reconvertida en estació d'autobusos i centre poliesportiu. En segon lloc, la plaça, una mica justa de mida es converteix en vestíbul dels equipaments i pol de dinamització. Finalment, en tercer lloc, en l'habilitat de superposar terrasses a la manera d'espais públics elevats: l'escola bressol i la biblioteca gaudeixen uns espais exteriors a la segona i tercera planta respectivament, amb bon assolament i una certa privacitat.

Figura 9. Equipaments polifuncionals com a centre de barri

9a Fort Pienc, Barcelona, 2006.

9b Mercat Fondo, Sta. Coloma de Gramenet, perspectiva i secció.

Fonts: Ajuntament de Barcelona (2006); Olivé et al. (2014).

En conclusió, més enllà de la distribució equitativa dels serveis públics, també hi ha punts on es volen potenciar àrees de centralitat. L'agrupació d'edificis administratius i de govern configuren el centre de la vida política i administrativa de les seves ciutats, mentre que l'agrupació d'equipaments de proximitat ajuda a construir nodes d'activitat que dinamitzen la vida dels barris.

3.3. L'equipament com a peça de construcció de teixit

En molts casos, però, els equipaments són edificis públics discrets en entorns urbans amb prou potència i que no necessiten més elements singulars. A vegades es tracta d'equipaments que tenen un paper més neutre en relació a la significació dins de la ciutat: usos administratius, de seguretat, residències de la tercera edat, centres d'acollida, escoles especials.

En aquests casos l'equipament ocupa un lloc discret, segueix l'alineació de la resta dels edificis i l'alçada reguladora fixada per l'ordenança, però també pot contribuir a millorar l'entorn amb un nou recorregut de vianants, o connectant dos punts de la trama urbana a través seu.

Aquest és el cas de la biblioteca de Münster (1993, Figura 10a), de Bolles & Wilson que introdueix un nou passatge a l'interior de l'illa on se situa. És un edifici del que es van publicar nombrosos articles en el seu dia, en relació a la complexitat volumètrica, al seu programa híbrid cafeteria-llibreria i mediateca-biblioteca, als recorreguts interns, al tipus de materials escollits, a l'atenció al detall, en definitiva, la gran qualitat del conjunt. Però aquí voldríem posar en relleu la seva aportació al context urbà on s'ubica. Al dividir-se en dos volums es construeix un nou passatge interior enfocat a l'absis de l'església, el que permet als usuaris accedir al silenci de la biblioteca no directament des del carrer, sinó mitjançant un espai semi-interior. L'equipament s'adapta a la forma de l'illa, però no seguint estrictament l'alineació de la vorera, sinó que introdueix la forma curvilínia del magatzem de llibres, opac en planta baixa, però amb finestres-tribuna a la planta primera i llum zenital a la segona. L'altre volum de l'equipament completa l'illa tancada.

El fet de tractar-se de construccions que no prioritzen la rendibilitat econòmica ni ocupar tot el sòl disponible, molts d'aquests equipaments cedeixen una part de la planta baixa per a millorar les connexions peatonals del teixit: construeixen un nou passatge (Figura 10b) o es converteixen part de la planta baixa en la porta d'entrada del pati d'illa.

Figura 10. Formació d'un passatge a partir de la construcció d'un equipament

10a Biblioteca a Münster, Bolles & Wilson.

10b Centre cívic a Ourense, Gallego.

Fonts: *Münster City Library* (s.d.); García-Pablos (2021).

Molts dels darrers equipaments construïts a l'exemple de Barcelona també s'insereixen dins la trama urbana a la que donen servei seguint l'alineació, alçada i volumetria de qualsevol altre dels edificis de l'illa a la que pertanyen. Completen la trama de manera discreta, seguint l'ordenança general, i considerant que l'entorn urbà ja té prou qualitat com per afegir un nou element massa singular o icònic. Respecten la potència i el valor formal de l'illa Cerdà, s'alineen amb el pla de façana dels edificis contigus i en molts casos segueixen la línia de cornisa.

El programa d'ús públic que acullen es trasllueix a la façana amb peces d'una escala més gran que els balcons dels habitatges veïns: murs de vidre com en el centre cultural Teresa Pàmies (Figura 11.3) i Centre Cívic Transformadors del carrer Ausiàs March o grans peces metàl·liques a la manera de brise-soleils (biblioteca Joan Oliver, Figura 11.6).

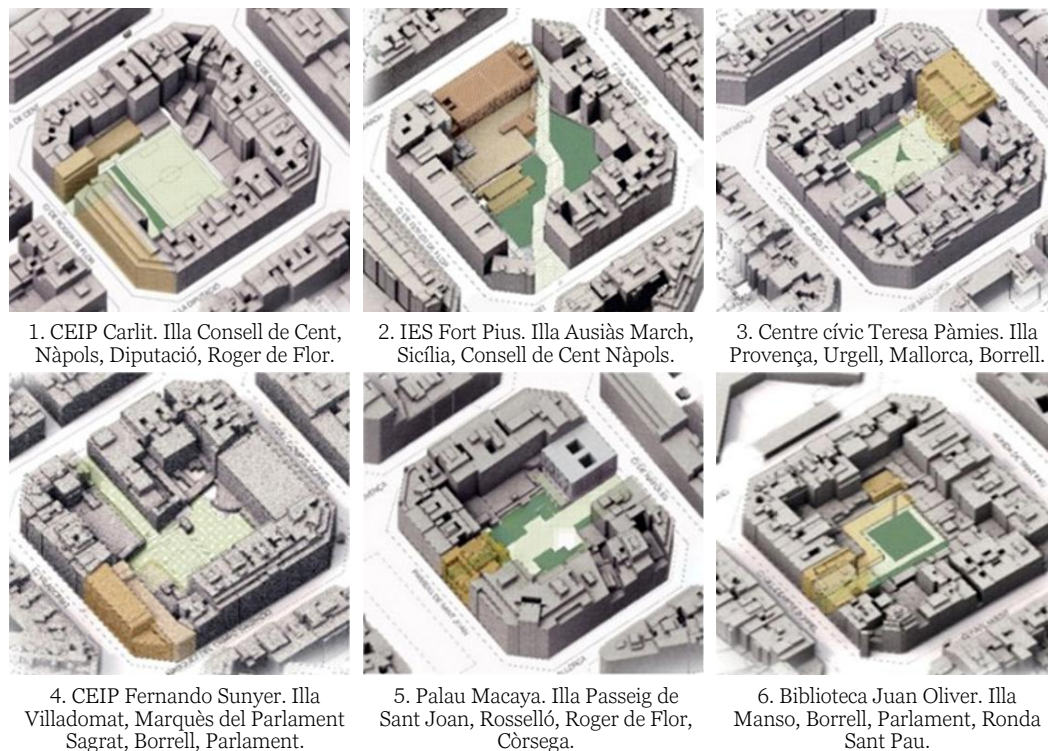
Molts d'aquests equipaments estan pensats per a facilitar l'accés als interiors d'illa recuperats com a jardins públics. El propi disseny de l'edifici pot incorporar un pas d'alçada considerable que es converteix en porta d'entrada al pati d'illa (Figura 11.3,6) o bé, interrompre l'alineació per a permetre un passatge descobert, que en alguns casos, degut a la seva escassa amplada semblaria més una fissura en la continuïtat del pla de façana (Fig. 11. 1,2,3,4).

Passadís, porta, fissura o obertura, son diferents formalitzacions d'aquests accessos que connecten l'espai-carrer amb l'espai més domèstic del jardí interior a través de la construcció d'un equipament (Franquesa, 2009).

Quan el traçat que comunica l'interior amb l'exterior disposa de prou amplada, urbanització acurada i disseny de façana més enllà d'un a mitgera, estariem parlant de la incorporació d'un nou vial peatonal a la trama de carrers existent (Figura 11.1).

Quan el traçat que comunica l'interior amb l'exterior disposa de prou amplada, creua tota la illa, o està alineat amb un passatge de l'illa veïna, estariem parlant de la incorporació d'un nou vial peatonal a la trama de carrers existent (Figura 11.1,2,3).

Figura 11. Illes de l'eixample amb el pati interior públic i que integren un nou equipament

Font: Elaboració pròpia.

A l'interior dels edificis, els grans vestíbuls són espais d'ús col·lectiu, moltes vegades amb el mateix paviment que la vorera del carrer contigu; també les escales i ascensors s'acaben convertint en espai públic vertical, i les terrasses situades en pisos superiors serveixen per ampliar l'àmbit de biblioteques, escoles o guarderies, com en l'illa Fort Pienc.

D'altra banda, la recuperació dels patis d'illa ha propiciat l'aparició d'equipaments que tenen l'accés des de l'interior d'aquests nous espais recuperats. Els patis d'illa adquireixen més vitalitat quan es converteixen en l'avant-sala d'una llar d'avis (illa biblioteca Joan Oliver, illa Carlit) o un centre de serveis socials (illa carretera d'Horta) que quan simplement són el mur de tancament interior de les plantes baixes dels locals comercials o habitatges.

3.4. L'equipament com a element de regeneració de teixits degradats

Una eina de que disposen les administracions per a regenerar teixits degradats és la de construir un equipament icònic (Centre Pompidou a París, Museu d'Art Contemporani, MACBA, a Barcelona, Guggenheim a Bilbao), de gran qualitat i de rang metropolità per tal de que habitants d'altres barris, d'altres ciutats i d'altres països el visitin, trencant la barrera invisible que envolten les àrees urbanes deprimides. La presència d'aquestes icones culturals actua com a catalitzador, crea sinèrgies entre les diferents activitats de l'entorn, dinamitza el comerç i requalifica el teixit residencial.

En el cas de Barcelona, la construcció del MACBA s'inscriu en una operació més àmplia, l'itinerari "del Liceu al Seminari" (Figura 12), que pretenia regenerar una part del barri del Raval mitjançant la rehabilitació, canvi d'ús o nova construcció d'un conjunt d'equipaments distribuïts al llarg d'un eix. Són edificis que no s'havien construït seguint aquest recorregut, ans

al contrari, la major part donaven front als eixos transversals dels carrers del Carme, Hospital, Doctor d'Ou i Bonsuccés, però la seva rehabilitació es va posar en marxa de manera conjunta i coordinada a partir d'aquest itinerari que els connectava. Alguns ja havien canviat d'ús: ja als anys 70 l'antic Hospital de la Santa Creu i Sant Pau havia passat a ser la Biblioteca de Catalunya i la seu de l'Escola Massana. Però a partir d'aquesta iniciativa es va donar un nou ús a l'antiga Casa de la Caritat i al Convent dels Àngels i es van construir dos grans edificis d'escala de ciutat: el Museu d'Art Contemporani de Barcelona (MACBA) i la facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, a més de rehabilitar-se l'antic l'Hospital Antituberculos i el mercat de la Boqueria.

Figura 12. "Del Liceu al Seminari" proposava la creació d'un eix d'equipaments culturals

Font: Villavecchia (1983).

Son actuacions que s'han valorat de manera molt positiva en general ja que s'han construït equipaments magnífics, s'ha revaloritzat el teixit, s'ha mantingut la traça dels carrers principals, però també s'han creat alguns espais de mida i ús totalment aliens al barri. La plaça de davant del MACBA és massa gran, és poc permeable amb la resta de la xarxa d'espais lliures i no acaba d'articular bé els equipaments que té a l'entorn. El fet de que un teixit hagi caigut en la degradació pot no ser motiu per enderrocar-lo i esborrar traces mil·lenàries.

Com a conclusió, la utilització d'equipaments per a regenerar teixits degradats és una estratègia impecable des del punt de vista sociològic, però pot no ser-ho des del punt de vista urbanístic i del respecte a les trames urbanes pre-existents. Quan la dimensió de l'equipament és molt diferent del grà del teixit, crea com a efecte secundari una discontinuïtat i efecte barrera, que és just el contrari de la permeabilitat es pretenia aconseguir.

En aquest sentit, cal esmentar de manera positiva la remodelació i renovació dels edificis dels mercats, que han constituït veritables eines de regeneració dels barris on es troben, tant en els cas de la ciutat de Barcelona, com a moltes ciutats petites i mitjanes de Catalunya, eines complementàries a la rehabilitació dels habitatges prevista en els successives campanyes implementades sota el paraigua de la Llei de Barris del 2004.

3.5. *L'equipament com a dinamitzador de l'espai públic*

Els equipaments son espais públics coberts i dissenyats per acollir una funció concreta, però espais públics al cap i a la fi. És per tant natural que el sistema d'espais lliures i el sistema d'equipaments estiguin estretament vinculats. Totes dos categories formen part del que s'anomena darrerament infraestructura social: espais físics i organitzacions que configuren les relacions personals a la ciutat, més enllà de les funcions residencials i productives.

En alguns casos, l'esplanada on es realitzava el mercat setmanal es cobreix, i acaba esdevenint un edifici tancat, per tant, es tracta d'una plaça que el temps ha anat transformant en equipament. En part és aquest el motiu pel qual, a diferencia de la resta del teixit comercial que s'instal·la en zones de titularitat privada, els mercats ocupen sòl de titularitat pública i estan gestionats per l'administració municipal.

I és que el rol dels equipaments com a qualificadors de l'espai públic és un tema rellevant que mereixeria figurar de manera sistemàtica en els plans urbanístics. A nivell històric tenim bons exemples. La ciutat tradicional ens porta a parlar de les places castellanes -Valladolid, León, Madrid, Salamanca- totes elles presidides per l'ajuntament de la ciutat. És la màxima expressió simbòlica del poder municipal en simbiosis amb la plaça major, escenografia dels grans

esdeveniments col·lectius. És també del tot positiva la relació funcional i espacial entre els equipaments de tipus comunitari -escola, mercat, centre cívic- i la plaça a la que hi donen front.

Sens dubte, hi ha molts exemples reeixits: de fet, la major part d'ajuntaments que es dissenyen actualment tenen una plaça davant l'accés principal. També les esglésies han vist engrandir el parvis propi de la ciutat medieval amb operacions d'esponjament o enderrocant directament una illa de cases. com per exemple, la plaça de la Mercè. En aquest cas, la relació entre l'espai buit, complementat per una font a l'altre extrem, i l'església, és òptima, de manera que fins i tot sembla haver estat planificada d'antuvi.

Actualment les eines informàtiques ens poden ajudar a entendre i a planificar millor la relació entre el sistema d'espais lliures i el sistema d'equipaments. Dintre dels treballs de redacció del nou Pla Director Urbanístic Metropolità (a partir d'ara PDU) s'ha realitzat un inventari de tot el sòl i sostre d'equipaments dels municipis compresos dins de l'àmbit del pla (Fig. 13). Les noves eines SIG han permès crear una interessant base de dades que posa a l'abast públic un visor amb els següents aspectes de cada un dels recintes i edificis qualificats com a equipament: superfície del recinte i superfície edificada, ús, franja d'edat a la que dona servei i titularitat.

Figura 13. Visor d'equipaments Barcelona segon ús

Font: Àrea Metropolitana de Barcelona, Servei Redactor del Pla Director Urbanístic (2019).

En la memòria de l'avanç del PDU també s'esmenten possibles línies de treball en el futur. Voldria subratllar una d'elles: el creuament d'aquesta base de dades amb la dels espais públics, de manera que es podés explorar de manera sistemàtica la relació entre les dos xarxes. Massa vegades les publicacions que fa l'administració en relació als equipaments construïts fan referència només a l'edifici, com a molt, apareix el plànol del solar on s'ubica, però sobta aquesta comunicació entre l'execució de l'obra i el propòsit urbanístic previ que li dona sentit.

4. Conclusions

Des de començaments del s. XX i de manera majoritària, el teòrics de l'urbanisme reconeixen la importància estructural dels equipaments públics en la planificació urbana. La ciutat es compon d'unitats elementals, i cada una d'elles disposa dels serveis bàsics que li pertocuen per la seva escala -veïnat, barri, districte-, de manera que la successiva agregació en conjunts d'escala superior dona com a resultat una ciutat descentralitzada, equilibrada i ordenada.

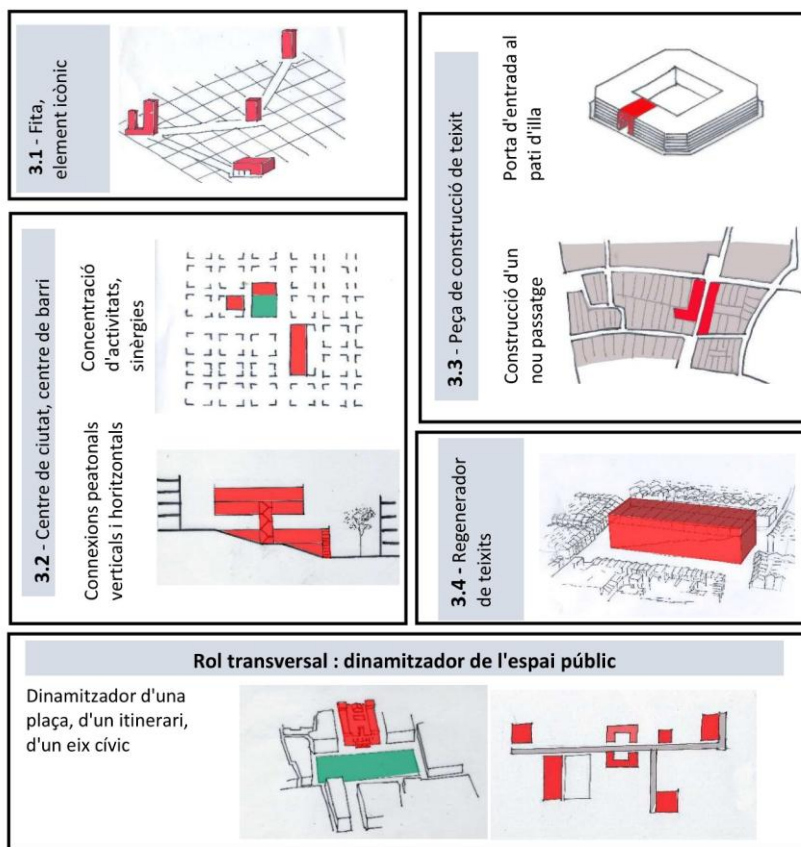
Aquest és el punt de partida del text, però més enllà d'una bona localització i accessibilitat, les dotacions col·lectives també juguen un important paper en la forma física de la ciutat real. Al construir un equipament, l'administració actua de manera directa -acupuntura urbana- sobre un punt concret del teixit. No s'actua mitjançant el procés del planejament sinó que s'intervé físicament en la percepció que tenim dels nostres entorns urbans mitjançant un edifici de disseny exclusiu, però també col·laborant a ordenar i millorar l'urbanisme de proximitat.

L'article intenta fer una classificació del paper dels equipaments per la seva aportació a la forma urbana: icona, centralitat, construcció de teixit i regeneració de teixit (Figura 14). També es valora com de manera transversal, en cada un d'aquest apartats és fonamental la bona relació entre l'equipament i l'espai públic.

Els dos primers rols són els més evidents, i dels que fàcilment podem reconèixer alguns exemples: les fites i els centres. Els grans equipaments de ciutat tenen unes dimensions molt diferents i destaquen de la resta del teixit, més anònim, uniforme i amorf. Recullen el llegat de

les esglésies i els palaus, que en la ciutat tradicional jugaven el paper de referència i donaven identitat al paisatge urbà. Ara l'administració construeix grans edificis culturals i recreatius, les noves catedrals, mitjançant els quals es vol transmetre la idea de l'accés de tothom a la cultura i a l'oci. L'equipament de ciutat pot ser un edifici "emblemàtic", de disseny singular, que promocioni la ciutat com a destí cultural, turístic o seu de grans esdeveniments: museus, teatres, auditoris, palaus d'esports o centres de convencions.

Figura 14. Diagrama resum

Font: Elaboració pròpia.

Aquests grans equipaments també poden configurar un centre quan estan agrupats formant una àgora o espai públic, centres administratius que agrupen els edificis que representen el poder: el parlament, el govern, els tribunals, el palau residencial, seus diplomàtiques.

En el cas dels equipaments de tipus comunitari o de proximitat, parlarem de centre de barri: mercat, escola bressol, biblioteca, centre cívic, es converteixen en un pol multifuncional, es reforcen mútuament i creen sinèrgies positives entre ells. Entorn seu apareixen una constel·lació de petits comerços i activitats col·lectives. Son elements claus per a potenciar el sentiment de pertinença i vincular al ciutadà amb el seu entorn més proper. Punts de referència de la vida quotidiana, catalitzadors de la "urbanitat", els edificis es dissenyen particularment per cada emplaçament, fugint de l'estandardització. No son icònics però sí de disseny personalitzat, únics. Vestits a mida enlloc del "prêt a porter".

D'altra banda, la distribució equitativa dels serveis públics porta a construir equipaments repartits de manera uniforme per a tota la ciutat, i en molts casos no configuren un centre, sinó que son peces discretes de construcció de teixit, completant una illa, seguint l'alineació i l'alçada dels edificis veïns. Pel fet de tractar-se d'actuacions sense rendiment econòmic, en molts casos no ocupen tot el solar, deixen un passatge que completa una trama o que connecta el carrer amb el pati interior de l'illa. A vegades son la porta d'accés a l'espai enjardinat interior. Són edificis que s'adapten a un entorn urbà pre-existent, que no volen destacar especialment però que contribueixen a millorar les trames on s'ubiquen.

Una quarta categoria seria la utilització dels equipaments com a elements de regeneració de teixits degradats. A nivell de ciutat hi ha grans exemples nacionals i internacionals, edificis de gran qualitat arquitectònica i de rang metropolità, que es situen en entorns degradats per tal d'atraure visitants d'altres zones i altres països, trencant la barrera invisible que envolten els barris deprimits. En aquest apartat també s'han d'incloure tots els equipaments de proximitat,

nous o rehabilitació d'antics (en especial menció al pla de mercats de Barcelona), que no tenen vocació d'atraure turisme, però que són efectius instruments de regeneració urbana.

Finalment, cal remarcar un important del rol de l'edifici d'equipament i és la seva relació amb la xarxa d'espais lliures. Podríem dir que es tracta d'un aspecte transversal a les quatre categories anteriors, tant si es tracta d'un edifici icònic, un centre de barri, un edifici anònim que construeix teixit o que aspira a actuar com a regenerador del seu entorn: tots ells són en realitat espais col·lectius coberts que connecten d'una manera o altra amb l'espai públic descobert que el dona accés.

En resum, aquest article vol evidenciar el valor afegit que suposa una bona ubicació i una bona connexió de les dotacions col·lectives en relació amb el teixit on s'insereixen. És una classificació que no pretén ser reduccionista ni exclouent: un mateix edifici d'equipament pot ser una fita en l'skyline, regenerar un teixit, convertir-se en un centre i presidir una plaça. La classificació busca dotar d'atributs urbanístics als edificis d'equipament que, moltes vegades ocupen portades per la seva qualitat del disseny, però no per la seva significació urbana.

Tanmateix, la oportunitat de construir un edifici en sòl públic, amb diners públics i amb un programa decidit per les administracions és una oportunitat d'or per a fer "urbanitat" per a passar de l'equipament/servei a l'equipament que fa ciutat.

5. Agraïments

Aquest article s'ha escrit a partir del material docent de l'assignatura Urbanística I que he impartit al llarg dels anys sota la coordinació del professor Jordi Franquesa Sánchez. També vull agrair el suport manifestat en tot moment per el professor responsable d'Urbanística IV Francesc Peremiquel Lluch, assignatura en què he col·laborat els darrers cursos. També agraeixo les aportacions i crítiques dels diferents professors amb qui he compartit assignatures.

6. Autoria

La Persona Autora 1 ha participat a la investigació, redacció, gràfics; la persona Autora 2, en conceptualització, metodologia, revisió, validació.

Conflicte d'interessos: Els autors declaren que no hi ha conflicte d'interessos.

7. Bibliografia

- Ajuntament de Barcelona (2011). L'ordenació de conjunts dotacionals, dotze exemples. <https://www.bcn.cat/publicacions>
- Alexander, C. (1978). La Ciudad interior. Ed. GG. Col. Ciència urbanística nº 20.
- Àrea Metropolitana de Barcelona, Servei Redactor del Pla Director Urbanístic (2019). Estudi d'equipaments de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, visor d'equipaments.
- Àrea Metropolitana de Barcelona (2021). La redacció del PDU Metropolità: el territori i els seus habitants. *QRU: Quaderns de Recerca en Urbanisme*, (11).
- Busquets, J. (2018). Barcelona: la construcció urbanística d'una capital compacta. Ed. del Serbal.
- Busquets, J. (1992). Treballs sobre Cerdà i el seu Eixample a Barcelona. *Edicions de l'Ajuntament de Barcelona*.
- Cerdà, I. (1867). *Teoría general de la urbanización, y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona*. Imprenta Española.
- Cerdà, I. (1994). *Cerdà: urbs i territori: una visió de futur: catàleg de la mostra Cerdà, urbs i territori: setembre 1994-gener 1995: Barcelona*. Fundació Catalana per a la Recerca.
- Christaller, W. (1968). Wie ich zu der Theorie der zentralen Orte gekommen bin. Ein Bericht, wie eine Theorie entstehen kann, und in meinem Fall entstanden ist. *Geographische Zeitschrift*, 88-101.

- Donato, E. Geest, U. Article Centro de EGB “La Teixonera”, Quaderns d’Arquitectura i Urbanisme, 131. Centres docents p.18-19
- Escuela «Marta Mata» de Comas-Pont Arquitectes & Marc Rifà Rovira en Barberà del Vallès, Barcelona.* (2015). arquitectura zona cero. <https://arquitecturazonacero.blogspot.com/2015/02>
- Esteban, J. (1998). Elements d’Ordenació Urbana. Edicions UPC, Col·lecció Aula d’Arquitectura nº 20.
- Esteban, J. (2007). L’ordenació urbanística: conceptes, eines i pràctiques”, Diputació de Barcelona, Col·lecció_Estudis, Serie Territori
- Franquesa J. (2009). Article La recuperació dels patis de mançana, espais lliures retrobats del llibre Cerdà i la Barcelona del futur, realitat versus projecte, Diputació de Barcelona i CCCB.
- Galantay, E. I. (1977). Nuevas ciudades, de la antigüedad a nuestros días. Ed. GG
- García-Pablos, J.M. (2021). (de las) Arquitecturas que hacen ciudad: casos. Ed. Ediciones asimétricas.
- Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques (2010). Arquitectures dels equipaments públics a Catalunya, 2000-2010.
- Generalitat de Catalunya, Direcció General de Centres Docents (2001, 2ª edició). Criteris per a la construcció de nous edificis per a centres docents públics.
- Gibbert, F.; Hyde-Harvey, B.; White, L. (1980). Harlow, the story of a new town. Ed: Publication for Companies.
- Google Earth. (s.f.-a). Barcelona [Imagem satelital]. Google. <https://earth.google.com/>
- Google Earth. (s.f.-b). Edificis governamentals Brasília [Imagem satelital]. Google. <https://earth.google.com/>
- Google Earth. (s.f.-c). Palau de l’Assemblea Chandigarh [Imagem satelital]. Google. <https://earth.google.com/>
- Google Earth. (s.f.-d). Centre de Seinäjoki, Finlàndia [Imagem satelital] Google. <https://earth.google.com/>
- Hernández Aja, A. (2000). La ciudad de los ciudadanos, Ed: Dirección General de la Vivienda, de la Arquitectura y el Urbanismo, Centro de Publicaciones Ministerio de Fomento.
- Klinenberg, E.(2021) Palacios del pueblo, políticas para una sociedad más igualitaria. Ed: Capitan Swing Libros, S.L.
- Krier, L. (2009). *The architecture of community*. Island Press.
- Marsal, Mª L. (2010) La cosa pública i l’urbanisme, o perquè tenim els equipaments que tenim, Pagès editors.
- Münster City Library*. (s. f.). Bolles+Wilson. <https://bolles-wilson.com/project/muenster-city-library/>
- Olivé J. (2014). Reportatge: Nou Edifici Fondo. *L’informatiu*, Col·legi de l’Arquitectura Tècnica de Barcelona, Cateb.
- Osborn, F.; Whittick, A. (1977). New towns, their origins, achievements and progres. Ed: Leonard Hill
- Perry, C. (2020). “The Neighborhood Unit”: from The Regional Plan of New York and its Environs (1929). In *The city reader* (pp. 557-569). Routledge.
- Ribas M., (1972). Los denominados estándares urbanísticos y su aplicación al planeamiento. Escola Tècnica Superior d’Arquitectura de Barcelona, Ed. UPC.
- Villavecchia, F. (1983). Plans i Projectes per a Barcelona, 1981/1982. Ed. Ajuntament de Barcelona.
- Walker, D., (1982) The architecture and planning of Milton Keynes. Ed: Architectural Press.